

ДЭПАРТАМЕНТ ПА АРХІВАХ І СПРАВАВОДСТВУ
МІНІСТЭРСТВА ЮСТЫЦЫІ РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ

НАЦЫЯНАЛЬНЫ ГІСТАРЫЧНЫ АРХІЎ БЕЛАРУСІ

ЕРІТАРНІУМ

ПАХАВАЛЬНАЯ КУЛЬТУРА НАРОДАЎ
ВЯЛІКАГА КНЯСТВА ЛІТОЎСКАГА

Мінск
НГАБ
2022

УДК 393(474.5/476ВКЛ)(091)»15/19»(082)
ББК 63.529-534(4Лит+4Бел)я43
Е 67

Рэкамендавана да друку Вучоным саветам
Нацыянальнага гістарычнага архіва Беларусі

Складальнікі:

С. У. Грунтоў, Д. В. Лісейчыкаў

Рэдкалегія:

*А. Л. Воінаў, Р. С. Жаўняркевіч,
В. І. Кураш, М. Д. Макараў,
Д. Ч. Матвейчык, А. Я. Рыбакоў*

АД УКЛАДАЛЬНІКАЎ

Зборнік «Eritaphium» – першае ў Беларусі спецыялізаванае выданне, прысвечанае вывучэнню пахавальнай культуры народаў, якія жылі ў свой час на землях Вялікага Княства Літоўскага. Пры гэтым уласна перыядам існавання ВКЛ храналогія зборніка не абмяжоўваецца. Яе верхняя мяжа сягае ў міжваенны перыяд – 1920–1930-я гг. – і блізка падыходзіць да сучаснасці, што дазваляе ўжываць у даследаваннях такую спецыфічную крыніцу як чалавечая памяць. Зрэшты, адной з мэт зборніка акурат і з’яўляецца вывучэнне ўяўленняў нашых продкаў аб спосабах захавання памяці па сабе ў наступных пакаленнях. *«Памет човеческая есть коротка, если бы писмом подпирана не была»* – пісаў у сваім тастаменце (завяшчанні) у сярэдзіне XVI ст. слонімскі зямлянін Павел Ірыковіч.

Канцэптуальна назва «Eritaphium» робіць акцэнт на матэрыяльнай культуры, на рэчах, тэкстах і месцах – ім прысвечана большасць артыкулаў у прапанаваным чытачам зборніку. Праз іх магчыма ўявіць пахавальныя і памінальныя практыкі мінулых часоў, рэканструяваць і прааналізаваць іх. Паняцце *эпітафіі* (ад грэцкага *ἐπιτάφιος* («надмагільны») ў XVI – XVIII стст. было значна больш шырокім, і не абмяжоўвалася выключна надпісам над пахаваннем. Паводле традыцыі, якая пайшла яшчэ са Старажытнай Грэцыі, *эпітафіямі* называліся літаратурныя творы альбо прамовы, прысвечаныя важным памерлым асобам. На землях Вялікага Княства Літоўскага, як

і па ўсёй Еўропе, набылі вялікую папулярнасць і стылізаваныя *эпітафіі-эпіграмы*, мэтай якіх было ў з’едлівай форме высмеяць нябожчыка. *Эпітафіямі* называліся і штогадовыя памінальні ў храмах розных канфесій сваіх колішніх дабрадзеяў і фундатараў. Яны павінны былі гарантаваць душам нябожчыкаў вечнае жыццё. У гаспадарчых нататках прадстаўнікоў магнацкіх родаў ВКЛ часта можна было сустрэць ахвяраванні вялікіх сум грошай «на *эпітафіі*». У шырокім сэнсе *эпітафіі* – гэта ўсё тое, што заклікана захаваць у наступных пакаленнях пасмяротную памяць па чалавеку, добрую альбо кепскую.

Інтэрпрэтаваць назву магчыма і дастаткова літаральна: большасць тэкстаў у зборніку сапраўды прысвечана апісанню і вывучэнню надмагільных помнікаў. *Эпітафіі*, надмагільлі, тастаменты, пахавальныя цырымоніі – вось прапанаваныя ўвазе чытачоў галоўныя сюжэты зборніка. Усе яны цягам чатырох стагоддзяў перажылі важныя змены. Магнацкая *rompa funebris*, здавалася б, мае мала агульнага са сціплым сялянскім пахаваннем на Падзвінні ў XIX ст., але пры бліжэйшым разглядзе лёгка заўважыць, што асноўныя структурныя элементы застаюцца надзвычай падобнымі. Як бы ні адрозніваліся фінансавыя магчымасці і сацыяльны статус, усе тут уцягнуты ў адзін і той жа *Танец Смерці*, які падпарадкоўвае сабе і багатага, і беднага. Гэта – тая перспектыва, з якой варта разглядаць усе падрыхтаваныя тэксты, – не толькі праз іх фармальную аб’яднанасць

адной тэмай, але як інтэгральнае цэлае, часткі адной гісторыі.

Ужо пятнаццаць гадоў у Нацыянальным гістарычным архіве Беларусі распрацоўваецца планавая навуковая тэма па выяўленні і публікацыі тастаментаў (завяшчанняў) жыхароў ВКЛ XVI ст. Першым вынікам працы стаў выдадзены том тастаментаў шляхты і мяшчан другой паловы XVI ст.¹. У цяперашні час падрыхтаваны да друку другі том, складзены з тастаментаў шляхты Гродзенскага павета. Пры распрацоўцы архівам планавых навуковых тэм па асабовым складзе шляхты і духавенства ВКЛ, чыноўнікаў беларуска-літоўскіх губерняў перыяду Расійскай імперыі, удзельнікаў грамадска-палітычнага руху XIX ст. востра паўставала пытанне вывучэння і сістэматызацыі некралогаў, метрычных кніг аб памерлых розных канфесій, а таксама іншых крыніц, дзе вядзецца размова пра смерць чалавека. Аднак крыніцазнаўчым архіўным даследаванням выразна не хапала міждысцыплінарнага падыходу. Дагэтуль вынікі даследаванняў фунеральнай тэматыкі

.....

¹ Тастаменты шляхты і мяшчан Беларусі другой паловы XVI ст. (з актавых кніг Нацыянальнага гістарычнага архіва Беларусі) / склад.: А. Ф. Аляксандрава, В. У. Бабкова, І. М. Бобер. – Мінск: Беларуская Энцыклапедыя імя П. Броўкі, 2012. – 736 с.: іл.

² З відэазапісам пасяджэння круглага стала «ЕРІТАРHIUM: пахавальная культура земляў былога Вялікага Княства Літоўскага XVI–XIX стст.» можна азнаёміцца на YouTube-канале НГА Беларусі «Гістарычны архіў» па спасылцы: <https://www.youtube.com/watch?v=k5T9vdWKRQY>.

былі раскіданы па самых розных выданнях – гістарычных, мастацтвазнаўчых, філалагічных і археалагічных.

Задуманы зборнік вырас з жадання стварыць пляцоўку, дзе даследчыкі з розных галін, аб'яднаныя супольнай тэматыкай, маглі б «сустрэцца» і падзяліцца вынікамі сваіх навуковых распрацовак. Такое месца тым больш важнае, што фармальна на ўзроўні навуковых дысцыплін даследаванні ў гэтай галіне дагэтуль ніяк не аб'яднаны і часта знаходзяцца на перыферыі сваіх спецыяльнасцей.

Аснову зборніка склалі матэрыялы круглага стала, які адбыўся ў Нацыянальным гістарычным архіве Беларусі ў красавіку 2021 г.². Да іх было дададзена некалькі іншых артыкулаў, якія адпавядалі заяўленай тэматыцы.

*Сяргей Грунтоў,
Дзяніс Лісейчыкаў*

ЗВЕСТКІ ПРА АЎТАРАЎ

Аўсейчык Уладзімір Яўгенавіч, кандыдат гістарычных навук, дацэнт кафедры гісторыі і турызму гуманітарнага факультэта Полацкага дзяржаўнага ўніверсітэта

Бабкова Вольга Уладзіміраўна, вядучы палеограф аддзела старажытных актаў Нацыянальнага гістарычнага архіва Беларусі (да ліпеня 2022 г.)

Ваўранюк Ірына Іллінічна, выкладчык Брэсцкага дзяржаўнага музычнага каледжа імя Р. Шырмы

Віцько Дзмітрый Вячаслававіч, кандыдат гістарычных навук, незалежны даследчык

Грунтоў Сяргей Уладзіміравіч, кандыдат гістарычных навук, старшы навуковы супрацоўнік аддзела народазнаўства Цэнтра даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі

Іваніцкая Таццяна Віктараўна, магістр мастацтвазнаўства, малодшы навуковы супрацоўнік аддзела гісторыі беларускай мовы Інстытута мовазнаўства імя Я. Коласа Цэнтра даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі

Лісейчыкаў Дзяніс Васільевіч, кандыдат гістарычных навук, намеснік дырэктара Нацыянальнага гістарычнага архіва Беларусі (да красавіка 2022 г.)

Скварчэўскі Дзмітрый Вячаслававіч, кандыдат гістарычных навук, дацэнт кафедры гісторыі Беларусі старажытнага часу і сярэдніх вякоў гістарычнага факультэта Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта

Скеп'ян Анастасія Анатольеўна, кандыдат гістарычных навук, дацэнт, вядучы навуковы супрацоўнік аддзела гісторыі Беларусі IX–XVIII стагоддзяў Інстытута гісторыі Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі

Стахно Ніна Валер'еўна, кандыдат гістарычных навук, настаўнік гісторыі ліцэя Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта

Урублеўскі Вадзім Валер'евіч, кандыдат гістарычных навук, старшы навуковы супрацоўнік сектара навуковай апрацоўкі рукапісаў аддзела рэдкіх кніг і рукапісаў Цэнтральнай навуковай бібліятэкі Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі

Чысцякоў Сяргей Уладзіміравіч, вядучы спецыяліст па экскурсійнай рабоце сектара «Палацавы комплекс» Нацыянальнага гісторыка-культурнага музея-запаведніка «Нясвіж»

ЗМЕСТ

Ад укладальнікаў 3

У. Я. Аўсейчык

Пахавальна-памінальная абраднасць
Падзвіння (паводле матэрыялаў
XIX – пачатку XX ст.) 5

В. У. Бабкова

«На крыжы смерці сваёй»:
галасы шляхты Вялікага Княства
Літоўскага з тастаментаў XVI ст. 16

И. И. Вавренюк

Похоронный обряд евреев Западной
Беларуси (1921–1939 гг.) 22

Д. В. Віцько

Калектыўнае надмагілле пачатку XVIII ст.
у вёсцы Студзёнка Бялыніцкага раёна . . . 31

С. У. Грунтоў

Егіпецкі стыль у мемарыяльнай
архітэктуры і надмагільных помніках
канца XVIII – пачатку XX ст. 35

С. У. Грунтоў

Інскрыпцыі 1859–1918 гг.
на каталіцкіх могілках мястэчка
Новы Свержань 53

Т. В. Іваніцкая

Рытуальны змест месчачовага некропаля
Паўночна-Заходняй Беларусі XIX –
пачатку XX ст.: архітэктоніка, лексіка,
графіка-арфаграфічныя асаблівасці . . . 62

Д. В. Лісейчыкаў

«Ходилъ до церкви и тамъ надгробокъ
писаныи видель...»:
кірылічныя надмагіллі XVI–XVII стст.
на землях Вялікага Княства Літоўскага. . 69

Д. В. Скварчэўскі

Да пытання атрыбуцыі
каменнага колавага крыжа ў Полацку . 102

А. А. Скеп'ян

Як хавалі братчыкаў у Вялікім Княстве
Літоўскім у XVI–XVIII стст.? 107

Н. В. Стахно

Пахавальная цырымонія эпохі барока
як частка рэпрэзентацыі шляхты
Вялікага Княства Літоўскага 121

В. В. Урублеўскі

Метрычныя кнігі аб памерлых
праваслаўнай канфесіі ў Беларусі другой
паловы XVIII – першай паловы XX ст.:
генэзіс і развіццё фармуляра 131

С. В. Чистяков

Исследования радзивилловской крипты
в костёле Найсвятейшего Божьего Тела
в Несвиже в августе 2016 г. 137

Звесткі пра аўтараў. 157

Е 67 **Epitaphium: пахавальная культура народаў Вялікага Княства Літоўскага** : зборнік артыкулаў / склад.: С. У. Грунтоў, Д. В. Лісейчыкаў. – Мінск : НГАБ, 2022. – 160 с. : іл.

ISBN 978-985-90566-4-2.

У зборніку прадстаўлены артыкулы разнастайнай праблематыкі, але звязаныя паміж сабой тэматычнай скіраванасцю – даследаваннямі пахавальных практык народаў, якія пражывалі на землях Вялікага Княства Літоўскага. Яны напісаны на падставе самага шырокага кола крыніц – ад пісьмовых, якія захоўваюцца ў сховішчах архіваў цэлага шэрагу краін, да археалагічных, выяўленых падчас палявых даследаванняў. Храналагічна артыкулы ахопліваюць працяглы перыяд – ад XVI стагоддзя да міжваеннага перыяду (1920–1930-я гг.).

Прызначаецца для спецыялістаў-даследчыкаў, выкладчыкаў і навучэнцаў ВНУ, крэатыўцаў, а таксама ўсіх, хто цікавіцца гісторыяй Беларусі.

УДК 393(474.5/476ВКЛ)(091)»15/19»(082)

ББК 63.529-534(4Лит+4Беи)я43